

C v i t o F i s k o v i ć

SREBRNI KRIŽ ŠIBENSKOG ZLATARA ANDRIJE DOROŠEVIĆA U SPLITU

UDK: 739.1 (497.13 Dalmacija) "15/16"

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 2. XI 1992.

Cvito Fisković

58000 Split, HR

Ljube Karamana 11

U članku je obrađen do sada nepoznati procesionalni srebrni križ s nekoliko utisnutih pečata s inicijalima AD za koje autor pretpostavlja da pripadaju Andriji Doroševiću zlataru iz Šibenika, 16-17. st.

Među mnogim djelima starih hrvatskih zlatara u Dalmaciji poznato je i spominjano i nekoliko umjetnički skovanih u srebru ili pozlaćenih križeva, ponajviše onih koji su blještali vrh ophodnih bratimskih i crkvenih barjaka.

Imena nekih zlatara koji ih skovaše zapisana su na njima, a neka su zabilježena u vjerodostojnim arhivskim dokumentima. Po tome se zna da je skovao zlatar Juraj Grubanov iz Klisa 1444. godine u Šibeniku "unam pulchram crucem ad similitudinem crucis minoris ecclesiae sanctae Trinitatis",¹⁾ zlatar Matij Pomenić iz Trogira 1448. godine nastanjen u Šibeniku za crkvu sv. Ivana na Brdu kraj tog grada "unam crucem argenteam aureatam" s likovima Raspetog, Gospe, apostola Ivana i Evandelisti,²⁾ a da su i ostali zlatari za Šibenik kovali u svojim radionicama slične srebrne i pozlaćene križeve, koji su se, kao i ostale umjetnine i nakit, izgubili tijekom stoljeća,³⁾ primjerice srebrni križ koji je zadarski zlatar Matij bio skovao 1144. godine, a kao zavjet nekog Zadrana bio poslan u čuveno španjolsko proštenište u Santiago di Compostella, ili križ trogirskog zlatara Ladislava u 15. stoljeću: "Crux magna de argento deurato valde pulchra laborata per quondam magistrum Ladislavum aurificem" koji je vjerojatno kasnije preliven,⁴⁾ što se često dešavalo s trošnim crkvenim umjetninama.

Sačuvalo ih se ipak nekoliko iz gotičko-renesansnog razdoblja kad hrvatska baština bijaše najviše obogaćena dragokovinskim predmetima. Onaj u Korčuli dubrovačkog zlatara Ivana Progonovića iz 1471. godine,⁵⁾ dva u Dubrovniku Jerolima Matova iz 1536.⁶⁾ i Marula Joanea iz 1573. godine,⁷⁾ jedan

na Orebićima zlatara Matija Doroševića koji ponosno 1614. godine zapisa na njemu da je Šibenčanin,⁸⁾ a u 19. stoljeću dubrovački zlatari Nikola Đivović i Ivan Vuković na svoje srebrne križeve u Pridvorju udariše pečate.⁹⁾ Tim kovanjem srebrnih raspela ponajviše u kićenom obliku gotičke osnove, obrisa i rasporeda u koje postepeno i skladno uklopiše renesansne, barokne, pa čak



Andrija Dorošević Šibenčanin: Raspelo. Foto: Živko Bačić

ponekad i klasicističke prinove, hrvatski zlatari nastavljahu uzduž naše obale, počevši od ranog srednjovjekovlja do ovog stoljeća davnu predaju svog umijeća u mnogobrojnim radionicama, s učenicima i pomoćnicima izvozeći djela u susjedne europske zemlje i stvarajući u Sredozemlju. Mnoga njihova djela su još nepoznata i starohrvatsko zlatarstvo od svog prastarog seoskog do istančanog crkvenog i svjetovnog nakita, oruđa, posuda i predmeta, umjetnički oblikovanih trebat će još dugo popunjavati oskudne kataloge naših muzeja i privatnih zbirki.

Svaki, dakle, nepoznati rad naših zlatara treba objaviti. Stoga se ovdje i iznosi srebrni ophodni križ koji je u trenutku kada je imao biti pretaljen pred dvadesetak godina sačuvao splitski sabirač i ljubitelj umjetnina Nedjeljko Baković, spasivši ga u svojoj zbirci i uvaživši mu vrijednost, dozvolio mi da ga objavim.



Andrija Dorošević Šibenčanin: Raspelo. Foto: Živko Bačić

Po četiri žiga AD utisnuta na njemu križ se prepoznaje kao rad Andrije Doroševića. Ime tog zlatara sreo sam u neobjavljenim bilješkama don Krste Stošića, zaslužnog istraživača povijesti njegova zavičajnog Šibenika. On ga je našao u spisima staroga šibenskog arhiva i zabilježio u svom pisanom sveščiću o zanatlijama u Šibeniku koji je ostavio šibenskom Gradskom muzeju. On je tu zapisao da su Andrija i Marko Dorošević 1636. godine sklopili ugovor da će u stolnoj šibenskoj crkvi izraditi srebrni žrtvenik, koji vjerojatno nije bio izveden. Stošićevu bilješku objavih u svojim "Dubrovačkim zlata-

rima"¹⁰⁾ odakle je preuzeo Kruno Prijatelj primjećujući točno: "Tog oltara više nema, a zapravo i ne znamo jesu li ga ikada izveli. To je velika šteta za historiju dalmatinskog zlatarstva jer bi ta srebrna pala iz vremena baroka predstavljala ne samo značajno djelo samo po sebi nego bi se i nadovezivala na veliku tradiciju dalmatinskih srebrnih pozlaćenih pala kakve su imale sve važnije crkve u Dalmaciji..."¹¹⁾



A. Dorošević Šibenčanin: Raspelo. Foto: Živko Bačić

U mom zavičaju, Orebićima, nalazi se, kako je već spomenuto, vrijedno djelo zlatara Matija, brata zlatara Andrije Doroševića, ophodno raspelo iz 1614. godine koje sam već objavio.¹²⁾ Andrija Dorošević je vjerojatno bio u

dodiru i poznao radove čuvenog šibenskog zlatara Horacija Fortezzu koji je rođen oko 1530. godine u Šibeniku, sudjelovao s pučanima, 1565. godine u pobuni protiv gradske vlastele i umro u svibnju 1596. u svom zavičaju.¹³⁾ Andrija, a i Marko su mogli poznavati njega i njegove radove u Šibeniku. Markovi nam radovi, međutim, do sada nisu poznati. Pouzdano ih je ipak Andrija pečatio, a vrsniji Matij osjetio je dužnost na njima, kao i darovitiji



A. Dorošević Šibenčanin: Raspelo. Foto: Živko Bačić

Horac, urezati svoje ime i godinu svog rada. Tim bi Matij, a i Andrija prosljedili predaju šibenskih zlatara u koje spadahu i oni koji se bijahu pročuli izvan Šibenika. Pored već spomenutog Fortezze, čiji radovi su dospjeli u

europske muzeje i zbirke (iako tek nakon njegove smrti) i šibenski zlatar Bernard Bosnić bijaše poznat pa se i preselio u Mletke i onamo radio sredinom 16. stoljeća.¹⁴⁾

Križ Matija Doroševića je mnogo vrsniji i ikonografski bogatiji od ovog Andrijinog. Prema tome bi se moglo pretpostaviti da je Andrija bio pomoćnik brata Matija, ali da je i samostalno radio, budući da je svoje radove pečatao vlastitim pečatom ne dostigavši bratovu vrsnoću. Međutim o drugim njegovim radovima, od kojih sam Matijev već opisao,¹⁵⁾ o njihovim radionicama za sada se ne zna ništa više. Krsto Stošić tek pretpostavlja da je Andrija skovao 1632. godine okvir, krunu i "košulju" Gospine slike na velikom žrtveniku crkve Gospe od Griblje koja se sada nalazi u Novoj crkvi u Šibeniku.¹⁶⁾ Trebat će to dokazati usporedbom s ovim pečatanim u Splitu nađenim križem.

Taj križ Bakovićeve zbirke ćemo i opisati (34,7 x 28,4 cm). Na prednjoj strani mu je raspeto Kristovo izduženo, koščato tijelo velikih ruku i male glave, nevješto, ali ipak plastično oblikovanih dijelova s usitnjeno obrađenom tkaninom koja se svija i leprša baroknim načinom. Plošnošću se od njega razlikuju u gotičkim trilobatima na krajevima krakova: Marija prekriženih odjevenih ruku s jedne i Ivan s golom rukom s druge strane. Oba lika se posebno inače ikonografski ne razlikuju, pa se ne može točno razlikovati Gospu od apostola. Stvoritelj na gornjem trilobatu desnicom blagosivlje, a ljevicom drži opasanu kuglu, oko glave mu je ucrtan trokut. U donjem trilobatu križa je anđeo s knjigom evanđelja, znamen evanđelista Mateja. Taj trilobat je očito bio određen za stražnju stranu križa, uz ostala tri evanđelista, ali je postavljen pogrešno na prednju.

Na prednjoj strani križa, u donjem trilobatu je poprsje svetece duge raspletene kose koja objim rukama drži križ, vjerojatno je to sv. Jelena. Po tome bi se moglo pretpostaviti da je križ kovan za neku crkvu njoj posvećenu. Na bočnim trilobatima su: lav znamen evanđelista Marka mrka izraza, a skraćena tijela pa sjeća na mletački tip "leone in moleca". Na rastvorenom evanđelju, koje stiska šapom, urezan je skraćeni natpis bez riječi pax

MA EV

RC ME

E VS

Sučelice njemu na drugom kraku je umiljata glava podeljena tijela krilatog vola, znamen evanđelista Luke, koji leži na zatvorenom evanđelju. U trilobatu vrh križa raskrilo se uzdignut na zatvorenom evanđelju orao. Ptica i obje životinje su prikazane veoma živo, iako nevješto, krila orlu su raširena, kao da uzlijeće. Orao je vitak, vol umiljat, a lav strahotan u svom izrazu. Svetokruzi nad sv. Jelenom, lavom i Matijevim anđelom su plastično oblikovani kao jastuci i tek je onaj nad orlom upisan u pravilni kolut.

Sve površine srebrnih krakova prekrivaju vrpce s reljefnim lisnatim viticama savinuta lišća koje je svojim krajevima procvjetalo cvjetovima čije

čaške sličice tulipanima. Čini se da stražnja strana križa, na kojoj su znamenja evanđelista, nije imala središnji, inače uobičajeni lik Gospe ili nekog sveca jer se ne vide tragovi rupica kroz koje bi bio pričvršćen.

Drveno truplo križa je svugdje obloženo dugim i uskim srebrnim komadima koji obuhvaćaju sve bočne dijelove krakova i trilobata, kao vrpca ukrašena reljefnom sitnom vijugavom biljkom tankih kovrčastih listića, šestrolatičnih i trolatičnih cvjetića.

Pod reljefnim Matejevim znamenom i Magdaleninim poprsjem je udubina za željezo kojim je križ bio nataknut na kuglu ili cilindrično postolje za njegovo postavljanje na barjak. Vjerojatno su na vrhovima trilobata i u kutovima raskrižja krakova srebrni ukrasni šiljci ili cvjetovi uobičajeni na križevima ove vrsti od kojih su ostale rupice u truplu križa. Natpis INRI nedostaje.

Imajući, dakle, gotovo sve odlike ranijih i onodobnih radova ovaj križ je, iako oštećen, dragocjen jer mu je majstor prepoznat, ako je doista znak koji je na njemu utisnut monogram Andrije Doroševića, a ima ih nekoliko. Na prednjoj strani: na vodoravnom kraku iznad ljevice i uz zglob desnice Kristove, oba izvrnutih slova pri dnu lijeve strane okomita kraka u kojemu je Stvoritelj, na donjem okomitom kraku vjerojatno je znak bio utisnut pod Ivanovim anđelom, ali je uništen. Na stražnjoj strani: u lijevoj strani pri dnu gornjeg dijela okomitog kraka s orlom i pri vrhu donjeg dijela okomitog kraka sa sveticom koja drži križ. Na središnjim dijelovima vodoravnog kraka na kojem je Markov lav, pri donjem rubu utisnut s izvrnutim slovima; na gornjem rubu i na gornjem rubu kraka na kojem je Lukin krilati vol.

Prema tome ova stražnja strana križa ima četiri znaka, po jedan na svakom dijelu oplate, dok su na prednjoj strani ostala samo tri. Majstor je, dakle, posebno pazio da svaki komad oplate s reljefnim cvijećem i likom označi žigom svojih početnih slova.

Po obrisu, po obliku pojedinosti i po načinu izradbe u plitkom reljefu u utisnutoj udubini križ je sličan onima drugih zlatara koji su se povodili i u 17. stoljeću za gotičkim predajama.

Po tome i ostalim okolnostima može ga se pripisati Andriji Doroševiću, a tim ujedno ubrojiti u prepoznate radove starog hrvatskog zlatarstva koji se opirahu uvozu djela onodobnih stranih zlatara, domaćom proizvodnjom u tragu pokrajinskih umjetničkih tradicija.¹⁷⁾

B I L J E Š K E:

- 1) V. Molè, Urkunden und Regesten zur Geschichte der dalmatinischen Kunst aus dem Notariatsarchiv von Sebenico Jahrbuch des Kusthistorischen Institutes der K. K. Zentral – Kommission für Denkmalpflege I–IV, Wien, 1912, str. 145.
- 2) Ibid, str. 149.
- 3) I. Fisković: Spomeničko blago starog Šibenika, Mogućnosti 4–5, Split 1986, str. 402.

- 4) C. Fisković: Zadarski srednjovjekovni majstori, Split 1959, str. 200 (O Matiju), 148 (O Lancilagu).
- 5) C. Fisković: Dubrovački zlatari od XIII. do XVII. stoljeća, Starohrvatska prosvjeta, III. serija, sv. I, Zagreb 1949, str. 148.
- 6) C. Fisković, o. c. (5) str. 205.
- 7) Ibid str. 205.
- 8) C. Fisković: Zaštita i popravak spomenika u Dalmaciji 1950–1951. godine, Zbornik zaštite spomenika kulture, Savezni institut za zaštitu spomenika kulture, Knjiga II, sv. 1, Beograd 1952, str. 156; Umetnička obrada metala II, Beograd 1956, str. 38. Natpis na križu je pogrešno objavljen; C. Fisković: Franjevačka crkva i samostan na Orebićima, Spomenica Gospe Anđela u Orebićima 1470–1970, Omiš 1970, str. 106.
- 9) I. Lentić: Dubrovački zlatari 1600–1900, Zagreb 1984, str. 67, 136, tabla XXXI–XXXII.
- 10) C. Fisković, o. c. (5), str. 148.
- 11) K. Prijatelj: Barok u Dalmaciji, Zagreb 1982, str. 188.
- 12) C. Fisković, o. c. (8), Franjevačka crkva .., I. Fisković, Kulturno-umjetnička prošlost Peleškog kanala, Split, 1972. str. 126.
- 13) K. Stošić: Galerija glasovitih Šibenčana, Šibenik, 1941, str. 30. Isti, Nepoznati radovi Horaca Fortezze u Šibeniku, Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku 1924–25, Split 1926 str. 93; F. Maroević: Pladanj majstora Fortezze Šibenčanina, str. 1–2; V. Kusin: Tko je majstor Fortezza, Vjesnik, Zagreb 23, III. 1982, sl. 1, 2.
- 14) C. Fisković, o. c. (3), str. 148.
- 15) C. Fisković, o. c. (8), Franjevačka crkva ..., str. 106.
- 16) K. Stošić: Sela šibenskog Kotara, Šibenik, 1941, str. 54.
- 17) Pri spomenu križa na Orebićima, naglasit ću na kraju da je zlatar na njemu potpisan urezanim imenom MATTIO. Prema tome se vidi da je ime Matij bilo u tom obliku uobičajeno u Šibeniku, kao što utvrđuje i dobar poznavalac starog šibenskog jezika Ante Šupuk u svom članku: Marginalije o imenu Jurja Dalmatinca, tvrdeći da ga treba zvati Juraj Matijev (Zadarska revija 5–6, Zadar 1976, str. 357..). Šupuk o muškom imenu Matij piše i u knjizi; O prezimenima, imenima i jeziku starog Šibenika, Šibenik 1981, str. 76. To ističem jer se u posljednje doba počelo velikog majstora zvati Juraj Matejev, a tim imenom su označeni i Radovi Instituta za povijest umjetnosti 3-6, u kojima su objavljene rasprave sa znanstvenog skupa posvećena Jurju, Zagreb 1982. Oblik Matejev se dakle, ne čini pravilan kao Matijev. U Dubrovniku se i u našem stoljeću muškarci zovu Mato ili Matija, npr. C. Fisković, Ignjat Job: "I zablistat ću!", Kulturna baština, 21. str. 111, Split 1991; Matija Vidoević, Dubrovnik (vodič), Split 1950.

Cvito Fisković

DAS SILBERNE KREUZ IN SPLIT, EIN WERK DES GOLDSCHMIEDES ANDRIJA DOROŠEVIĆ AUS ŠIBENIK

Zusammenfassung

Der Verfasser veröffentlicht hier ein silbernes Prozessionskreuz, das bis jetzt noch nicht bekannt war und aus der Kollektion des Sammlers Nedjeljko Baković in Split stammt.

Auf dem Kreuz sind an einigen Stellen Siegel mit den Anfangsbuchstaben A D abgedruckt für welche der Verfasser dieses Artikels annimmt, sie könnten Andrija Dorošević, einem Familienangehörigen der bekannten Goldschmiedfamilie aus der dalmatinischen Stadt Šibenik gegen Ende des 16. oder am Anfang des 17. Jh.s gehören.

Das Kreuz ist in der Art des gotischen Stils geschmiedet, der sich noch in der Tradition dieser Kunstwerke ab 14. bis in das 17. Jh. wiederholte.

Obwohl dieses Kreuz nicht den besten Werken zahlreicher kroatischen Goldschmiede in Dalmatien angehört, vervollständigt es jedoch deren Tätigkeit in den vergangenen Jahrhunderten.